

Portretminiaturen uit het Rijksmuseum

Een groot aantal van de portretminiaturen die nu tot de collectie van het Rijksmuseum behoren, bevonden zich oorspronkelijk in het bezit van Prins Willem v. Reeds in de zeventiende eeuw maakten zij deel uit van de verzamelingen van het Huis van Oranje. Zo bracht Prins Willem II, die immers gehuwd was met een Engelse prinses, reeds een aantal Engelse miniaturen naar Holland. Door het toedoen van Prins Willem III werd dit aantal nog vermeerderd. Hoewel Prins Willem v tevens Franse, Duitse en Nederlandse portretminiaturen in zijn bezit had, is het Engelse deel toch stellig het belangrijkste onderdeel van de verzameling.

Om eens de aandacht te vestigen op deze collectie, waarvan een vijftigtal exemplaren zich als bruikleen in het Mauritshuis in Den Haag bevindt, laten wij hier vier miniaturen de revue passeren.

Een keuze te doen uit de grote verscheidenheid van miniaturen uit deze collectie was bijzonder moeilijk. Niet alleen verschillen zij aanzienlijk in kwaliteit, maar ook in techniek en materiaal. Bij een recent onderzoek bleek, dat verschillende van hen aanspraak konden maken op een nieuwe toeschrijving. Ook bij de hier gekozen miniaturen is dat het geval. Zij zijn alle van Engelse hand en in dezelfde periode in gouache geschilderd. Een zeldzaam stuk is het portret van Karel II (1630-1685)¹, dat de vorst voorstelt op 21-jarige leeftijd, getooid met het ordelint van de Kouseband (afb. 1). Onlangs bleek, dat deze miniatuur is gesigneerd en gedateerd *N Thach F. 165.* Hij stamt dus van de hand van Nathaniel Thach, een zeer verdienstelijk miniaturist, over wie maar zeer weinig bekend is². Karel II, de oudste zoon

van Karel I, vertrok in 1646 tijdens de burgeroorlog naar Frankrijk. In 1650 werd hij tot koning van Schotland uitgeroepen en in 1651 gekroond. Hij werd reeds spoedig verslagen door Cromwell en pas in 1660 werd hij op de Engelse troon hersteld. Het was gebruikelijk, dat een vorst zijn portret uitdeelde aan trouwe volgelingen of aan hen, die hij aan zich wilde binden; waarschijnlijk maakte deze miniatuur deel uit van een serie van dergelijke portretten. Als voorbeeld diende een schilderij van Adriaen Hanneman, dat mogelijk in 1649 in Den Haag was geschilderd. David des Granges kopieerde het schilderij in 1651. Hij was in die tijd *Kings Limmer* (hofschilder) in Schotland; het is bekend dat hij 13 miniaturen van Karel II schilderde. Nog twintig jaar later verzocht hij de koning om 72 pond voor deze portretten³. Het is heel goed mogelijk, dat de

Afb. 1. Nathaniel Thach. Karel II van Engeland. Miniatuur. Rijksmuseum, Amsterdam (bruikleen aan het Mauritshuis, 's-Gravenhage).

miniatuur van Nathaniel Thach eveneens in 1651 is ontstaan⁴.

De schone Frances Stuart, één van de vele minnaressen van Karel II, ontbreekt niet in de verzameling. Deze hertogin van Richmond en Lennox, door velen *la belle Stuart* genoemd, werd in 1647 geboren en in Frankrijk aan het hof van Henriëtte Maria, de echtgenote van Karel I, opgevoed. In 1663 werd zij naar Engeland gestuurd en tot hofdame van Koningin Catharina van Braganza, de gemalin van Karel II, benoemd. Samuel Cooper schilderde de prachtige, nu enigszins verbleekte miniatuur (afb. 2) waarschijnlijk omstreeks 1664/5⁵. In Windsor Castle⁶ bevindt zich een dergelijk portret van haar, eveneens door Cooper vervaardigd (afb. 3). Op beide stukken is zij gekleed in een uit de burgeroorlog daterend herenkostuum. Op de miniatuur, die tegenwoordig in het Mauritshuis te bezichtigen is, draagt zij bovendien een grote zwierige zwarte hoed met een pluim.

Volgens Walpole⁷ genoot Frances Stuart er van in vermomming afgebeeld te worden. Ook Jacob Huysmans heeft haar in een dergelijk kostuum geschilderd⁸. Het is niet onmogelijk, dat Samuel Pepys haar zag, toen zij op 15 juli 1664 model zat voor Huysmans of Cooper: zij kwam toen de deur uit van de Chair Room te Whitehall in *a most lovely form, with her hair all about her eares, having her picture taken there*. Bij een bezoek aan Huysmans studio op 26 augustus 1664 zag hij onder andere het portret van *Mrs. Stewart in a buff doublet like a soldier*. Dat dit vermommen zeer populair was in zijn tijd blijkt onder andere uit de volgende opmerking: *... one can not possibly know a woman from a man. . . They do not weare any hood but only men's perwick hatts and coats*⁷.

Het is opvallend, dat de drie portretten in vele details verschillen, terwijl ze toch dezelfde persoon in dezelfde kledij voorstellen. Samuel Cooper heeft kennelijk niet het stuk van Huysmans gekopieerd, maar de hertogin naar het leven geschilderd⁹.

De jongere broer van Karel II, Jacobus, hertog van York, volgde hem later op als Jacobus II. In tegenstelling tot zijn donkergelokte broer was

hij lichtblond. In 1661 huwde hij Ann Hyde, een blonde schone aan het hof van de Oranjes. Zij stierf in 1671, waarna hij in 1673 hertrouwde met Maria d'Este, prinses van Modena. Volgens de catalogus van het Rijksmuseum zou een miniatuur¹⁰ van een ongeveer zesjarig jongetje, gekleed in een beige-rose brokaten kostuum met een kanten jabot en een strik om de hals, Karel II voorstellen (afb. 4). Het knaapje draagt weliswaar over zijn linkerschouder het blauwe ordelint van de kouseband, maar zijn lange lokken zijn goudblond. Het kan dus Karel II niet zijn, aangezien deze zwart haar had. Bij onderzoek bleek deze miniatuur geschilderd te zijn naar een portret van James, Duke of Cambridge (1661-1667) – één van de vele jonggestorven zonen van Jacobus II en Ann Hyde – door J. M. Wright¹¹. Het officiële stuk, waarvoor dit schilderij een studie is, ontstond waarschijnlijk tussen 3 december 1666 en 20 juni 1667; deze miniatuur zou in 1667 geschilderd kunnen zijn.

Dat deze identificatie juist is, wordt bevestigd door de inventaris van de inboedel van Prins Willem IV, opgemaakt te Leeuwarden in 1731, thans berustend in het Koninklijk Huisarchief. Hierin staat als nr. 195 vermeld: *Le duc de Cambridge enchâsser en or, copie après Wright*. De miniatuur is van zeer goede kwaliteit, maar het bleek niet eenvoudig te zijn om tot een overtuigende toeschrijving te komen. Hij behoort zeker tot de school van Samuel Cooper.

Voor het portret van François Duquesnoy¹² (afb. 5) volgde Samuel Cooper waarschijnlijk het schilderij dat Anthonie van Dijck omstreeks 1622 van de beeldhouwer vervaardigd had¹³. Achter op deze miniatuur staat met potlood geschreven: *painted by Oliver 1613*. Long achtte dit reeds onwaarschijnlijk, omdat Van Dijck en Duquesnoy elkaar eerst in 1621 te Rome ontmoetten, waar de laatste sinds 1618 verbleef. Volgens de inventaris van het Nederlands museum uit 1875 stond er achter op de miniatuur geschreven: *Fiamingo 1684; door dezelfde meester als no. 238 d.w.z. door Christian Richter*¹⁴. Graham Reynolds, die de miniaturen van het Rijksmuseum indertijd onderzocht, tekende echter aan: *seems to be by Samuel*

Afb. 2. Samuel Cooper. Frances Stuart, hertogin van Richmond en Lennox, 'La belle Stuart'. Miniatuur. Rijksmuseum, Amsterdam (bruikleen aan het Mauritshuis, 's-Gravenhage).

Afb. 3. Samuel Cooper. Frances Stuart, hertogin van Richmond en Lennox, 'La belle Stuart'. Miniatuur. Windsor Castle.

Afb. 4. School van Samuel Cooper. Jacobus, hertog van Cambridge. Miniatuur. Rijksmuseum, Amsterdam (bruikleen aan het Mauritshuis, 's-Gravenhage).

Afb. 5. Samuel Cooper (toegeschreven). François Duquesnoy. Miniatuur. Rijksmuseum, Amsterdam (bruikleen aan het Mauritshuis, 's-Gravenhage).

Cooper. Inderdaad vertoont de schilderwijze van deze miniatuur grote overeenkomst met de manier van schilderen van Samuel Cooper. Richter werkte trouwens meestal naar Sir Peter Lely, terwijl Cooper in de jaren dertig naar Van Dyck begon te schilderen. Waarschijnlijk is de miniatuur in die tijd ontstaan. Opvallend is, dat dit portretje niet meer het karakter van een relikwie heeft, zoals men van vroegere miniaturen gewend was. Er is duidelijk een poging gedaan om Van Dycks zwiërige manier van schilderen na te bootsen. De kleding is zeer schetsmatig weergegeven, waardoor de aandacht naar het gelaat wordt getrokken. De vrije werkwijze is evenwel maar betrekkelijk, want de miniatuur is opgebouwd uit zeer fijne toetsjes: Cooper vertaalde als het ware de penseelstreek van Van Dyck in het klein.

Noten

¹ *Cat. Rijksmuseum, nr. 2851; beknopte cat. Mauritshuis, 1968, nr. 1009; G.C. Williamson, The History of Portrait-miniatures, Londen 1904, Pl. XLVII, nr. 10; A. Staring, Kunsthistorische verkenningen, Den Haag 1948, p. 58; L.R. Schidlof, The Miniature in Europe in the 16th, 17th, 18th and 19th centuries, Graz 1964, Vol. II, p. 807.*

² *Thach, ook wel Thache of Taeb genoemd, werd in 1617 in Barrow, Suffolk geboren. Hij was de zoon van Richard Thache, kaarsemaker in St. Martins-in-the-Fields, Londen, en Priscilla Cradock, dochter van Richard Cradock; zijn kleindochter was Mary Beale. Omstreeks 1650 was hij werkzaam te Londen. Nog drie andere miniaturen zijn van hem bekend, namelijk het portret van Anna Gonzaga, de prinses van de Palts, gesigneerd en gedateerd N. Thach 1649 (veiling Londen, Sotheby's, 27 mei 1968, no. 53, met afb.), dat van een prins van de Palts (ongedateerd) in de Royal Collection te Windsor (veiling Londen, Sotheby's, 27 mei 1968 nr. 53) en dat van een dame, gedateerd 1651 en ongesigneerd (veiling Londen, Sotheby's, 29 maart 1965, nr. 41, met afb.).*

³ *G. Reynolds, English Portrait Miniatures, London 1952 pp. 70-71.*

⁴ *De miniatuur bevindt zich nu in het Mauritshuis.*

⁵ *Gesigneerd: SCF. Cat. Rijksmuseum, no. 2827a; bekn. cat. Mauritshuis, 1968, no. 996; Williamson, Pl. XLVI, no. 5; B.S. Long, British Miniaturists, 1520-1860, London 1966, p. 89; Tent. Delft (Prinsenhof), 1966, no. 17, met afbeelding. Volgens de Cat. of the Exh. of British Portrait Miniatures, Edinburgh 1965, no. 83, wordt hij 1666 gedateerd.*

⁶ *Cat. Windsor Castle, no. 128.*

⁷ *H. Walpole, Anecdotes of painting in England, London 1888, Vol. II, p. 1222.*

⁸ *O. Miller, The Tudor-, Stuart- and Georgian Pictures in the Collection of Her Majesty the Queen, London 1963, cat. no. 291, Pl. 132.*

⁹ *Waarschijnlijk komt de miniatuur uit het bezit van Frances Stuart zelf; inventaris van de nalatenschap van Johan Willem Friso aan zijn zoon Prins Willem IV, opgemaakt te Leeuwarden in 1711, no. 342 (Kon. Huisarchieff. 's-Gravenhage): 'Een vrouw met een hoed en pluym in een dito lijs'; inventaris Leeuwarden 1731, no. 176: 'Une dame avec un chapeau garni d'un plume et en habit d'amasone par Coupet, dans un cadre d'orr'.*

¹⁰ *Cat. Rijksmuseum, no. 2777; Williamson, Pl. XLVII, no. 11.*

¹¹ *O. Millar, fig. 45, bij de 'comparative portraits' en cat. no. 287, p. 130.*

¹² *Cat. Rijksmuseum, no. 2867 (toeschrijving aan Peter Oliver); bekn. cat. Mauritshuis, 1968, no. 1021; B. S. Long, p. 322. De miniatuur bevindt zich nu in het Mauritshuis. De beeldhouwer en schilder Francois Duquesnoy, 'il Fiammingo', werd in 1594 in Brussel geboren. In 1618 vertrok hij naar Rome. Door Louis XIII werd hij in 1643 te Parijs ontboden; hij overleed echter op reis.*

¹³ *Cat. van het Museum voor Schoone Kunsten te Brussel, no. 3928.*

¹⁴ *Het oude nummer 238 luidt thans Cat. Rijksmuseum, no. 2872. Het is het portret van Anthonie van Dijck, gesigneerd en gedateerd: C. Richter 1711.*

Portretten van de Koningen Willem I en Willem II tussen 1808 en 1813

In 1965 verwierf het Rijksmuseum uit Zwitsers particulier bezit een in pastel uitgevoerd mansportret, halffiguur, driekwart naar links en de beschouwer aankijkend. De voorgestelde draagt een eenvoudig 'burger' costuum en is gehuld in een blauwe mantel met oranje kraag en ter hoogte van de linkerborst de ster van de Pruisische 'Hoher Orden vom schwarzen Adler'. Een golvende zee met betrekkelijk hoge horizon vormt de achtergrond¹.

Dit portret, waarvan zich een wat minder, tweede exemplaar op het Paleis Soestdijk bevindt (afb. 1)², was bekend door een prent van Willem van Sensus met het volgende onderschrift:

WILLEM DE 1STE IN 1808

*De Mantel teekent de bewolkten luister
Oranje's star alleen glimt in het duister
Voor 't oog der ziel speelt in 't verschiet de zee
En Holland in het hart verzoet al 't wee.*

Hieruit blijkt, dat het origineel in 1808 ontstond, maar dat de prent na de terugkeer in Nederland moet zijn gemaakt. Dit laatste blijkt inderdaad het geval te zijn geweest.

Gijsbrecht Karel van Hogendorp schrijft namelijk in 1832 aan J. van Lennep sprekende over een prent, *bekend onder de naam van den Mantel. De Prinses-Moeder bezat de schilderij, die in Berlijn gemaakt was, en in 1814 heb ik de prent laten maken op de gezamenlijke kosten van de Prinses-Moeder, de Hertogin van Brunswijk en mijzelven. De prent is derhalve nooit te koop geweest . . .*³. De graveur vereenvoudigde de wat wonderlijke haardos een weinig.

Het gedicht is wel zeer kenmerkend voor deze periode van Willems leven. Zijn vader was in april 1806 te Brunswijk overleden. Tengevolge van het feit, dat hij in augustus van datzelfde jaar als commandant van de rechter vleugel van het Pruisische hoofdleger aan de ongelukkige afgelopen oorlog tegen Napoleon had deelgenomen (o.m. de slagen bij Jena en Auerstedt, 14 oktober), ontnam Napoleon hem niet alleen het in 1802 aan hem als schadevergoeding voor de Nederlandse bezittingen toegewezen vorstendom Fulda en een aantal toenmaals eveneens verkregen bezittingen, maar ook nog het voorvaderlijke Nassause gebied. Met zijn gezin volgde hij het Pruisische Hof naar Oost Pruisen, totdat de vrede van Tilsit (1807) toeliet weer naar Berlijn terug te keren.

Het doet niet ter zake of hij nu rancune koesterde tegen zijn zwager, de koning van Pruisen, vanwege diens toenadering tot Napoleon of omdat deze hem na de ongelukkige veldtocht geen commando meer wilde geven. Een feit is, dat hij zijn ontslag uit Pruisische krijgsdienst nam, waarop hij zich op zijn Silezische goederen terugtrok, vooral om deze te administreren, overigens steeds zinnend op terugkeer naar Nederland, in wat voor positie dan ook.

Zijn moeder de Prinses douairière Wilhelmina en zijn zuster Frederike Louise Wilhelmina ('Loulou') wier echtgenoot, de ziekelijke Karl George, erfhertog van Brunswijk Wolfenbüttel, in september 1806 was overleden⁴, waren naar Sleeswijk uitgeweken, maar vestigden zich in het voorjaar van 1808 weer te Berlijn, waarop, zodra de Prins in maart 1808 naar zijn bezittingen ver-